

בענין איסור התספורת בזמנים מסוימים

1. ביסודות האיסור

מדן התלמוד נאסרה התספורת בשני זמנים: א) בחול המועד, כדי שלא ייכנס מנוול ביו"ט (מ"ק י"ד; ב) בשבוע שחל בו תשעה באב (עד ת"ב) (תענית ל').

בימי הביניים — דבר זה לא נזכר בהרמב"ם ולא בשאר ראשונים של אותה תקופה — הוסיפו עליהם עוד שני זמנים:

א. האריכו את האיסור של שבוע שחל בו ת"ב לשלושה שבועות, דהיינו מי"ז בתמוז עד תשעה באב (כן הוא ברמ"א סי' תקנ"א סעיף ד' בשם "מנהגים" שנהגו להחמיר בתספורת מי"ז בתמוז).

ב. הנהיגו איסור תספורת מימי ספירת העומר (יתכן שהיו אז בתקופה זו גזירות של שמד), בהסתמכם על העובדא שבין פסח לעצרת מתו תלמידי ר"ע, הגם שאין זכר למנהג זה בתלמוד. מובא בש"ע סי' תצ"ג, נהגים שלא להסתפר וכו'. ויש מנהגים שונים על הזמן המדויק של הימים האסורים, אם זה מתחיל מפסח או מר"ח אייר, ואם זה מסתיים בל"ג בעומר או בשלשת ימי הגבלה.

2. לכבוד שבת

במגן אברהם בסי' תקנ"א, הובאו דבריו במ"ב ס"ק ל"ב, וז"ל, אבל בתספורת אסור אפילו לכבוד שבת, דבלא"ה אין רגילין לספר בכל שבוע, והוסיף ועי' בבה"ל, עכ"ל. ובענין הימים האסורים בין פסח לשבועות, לא נזכר דין של ערב שבת. אמנם איתא שם שהקילו לכבוד שבת כשחל ר"ח ביום א', משמע דבשאר ערבי שבת אין היתר. והנה דין זה תמוה מאד, וכבר הקשה בבה"ל על מקור הדין, שהתבסס על הירושלמי, כי מן הירושלמי משמע דווקא להיפך, דתספורת מותרת בחמישי בשבת, והניח בצע"ג, והביא בסוף גם את חידושי רע"א שמביא שמדברי התוס' משמע דלכבוד שבת מותר.

והנה אין ספק שמדן התלמוד — בבלי או ירושלמי — מוכרח שלכבוד שבת מותר, הלא היא משנה מפורשת (תענית כו'): "שבת שחל ת"ב בתוכה אסור מלספר ומלכבס, ובחמישי בשבת (אם חל ת"ב בע"ש, בזמן התלמוד) מותרין". הובאה משנה זו בבבלי ובירושלמי בלי חולק, ונפסקה להלכה בגמ' ובכל הראשונים.

הרי שאפילו בשבוע שחל בו ת"ב, שהתספורת אסורה מדינא, הותרה לכבוד שבת, אפילו בערב תשעה באב, אם חל ביום ו'. הרי ברור, שחז"ל העדיפו ההיתר למען כבוד השבת על האיסור של אבילות של ת"ב. ואיך נבא אנחנו ונאמר להיפך, הלא כל חומרא בתספורת היא קולא וזולול בכבוד שבת — שיש בו לתא דאודייטא — נגד דעת המשנה המפורשת, וכל שכן על שאר הימים שהוסיפו על התלמוד: אם אפילו

בשבוע שחל בו ת"ב ובערב ת"ב התירו לכבוד שבת, כ"ש שמוחר ומצוה להסתפר בשלש השבועות מ"ז בתמוז, לכב' שבת.¹
 וכמו"כ בימי ספירת העומר, קשה להניח שאותם הימים יהיו חמורים משבוע שחל בו ת"ב. והגם שיש שם מסורת ל"ג יום, נראה דמה שמסתפרין לכבוד שבת אינו גורע מן המספר, שהרי כמו"כ התירו כשחל ר"ח ביום א', וכן כשחל ל"ג בעומר ביום ראשון נוהגין להסתפר ביום ו' לכב' שבת — ברמ"א תצ"ג סעיף ב' — וכן אם חלו ג' ימי הגבלה ביום א' (עי' במה"ש). הרי שדינו של ל"ג יום הוא דין מופשט, הכולל את כל הימים מתחילת האיסור עד סופו, גם אם בפועל אין בין הכל ל"ג יום, כשנדחה מפני כבודה של שבת.

ובכלל, אחרי שהמ"א בעצמו נתן טעם לאיסור "כי בלא"ה לא מסתפרין בכל שבוע", נראה כי בנסיבות שנשתנו, ומסתפרין בכל יום, שוב חוזרים לדינא של גמ', עכ"פ לענין תספורת הזקן, כי לכבוד שבת מותר ומצוה.² ורק יש לקיים המנהג בתספורת הראש, שבזה אפשר לומר כי בלא"ה אין מסתפרים בכל שבת.³
 וע"כ נראה ברור שלכבוד שבת, בין בשלש השבועות ובין בימי הספירה, לא דק שאין נדנוד של איסור של תספורת בזקן לאלו המסתפרים בכל יום, אלא להיפך יש חובה ומצוה להתגלח לכבוד שבת, שלא יכנס לשבת כשהוא מנוול, ודי אם מקיימים המנהג לתספורת הראש, אם — כדברי המ"א — בלא"ה אין מסתפרים בכל שבוע.

3. בתקפו של מנהג — לשאר ימי השבוע

משנה מפורשת בתענית כו': שבת שחל ת"ב בתוכה אסור מלהסתפר. ובגמ' שם כט: מביאה מחלוקת בין ר"מ, ר' יהודה ורשב"ג. ר"מ מחמיר מר"ח עד התענית, רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותו שבת בלבד, ר"מ מחמיר להתחיל מר"ח, ומיקל אחרי התענית. ר' יהודה מיקל לפניו דאינו אוסר אלא אותו שבוע, אבל מחמיר, דאותו שבוע גם לאחריו אסור. ואמר רבא, הלכתא כר"מ וכרשב"ג ושניהם לקולא, דבענין

(1) ואל ידחה הדרחה, כי שאני לכבוד שבת לאחר ת"ב, שכבר עברו ימי האבלות, משבת שבתוך הג' שבועות, כי מלבד שזה לא סביר להכביל לענין זה בין שבת לשבת, כי אין אבלות בפרהסיא בשבת, וא"א שהתקנה נעשית בכונה שתהיה ניכרת אבלות גם בשבת — וגם סתמא דמשנה, דהתירו לכבוד שבת משמע שההיתר הוא משום עצם יום השבת — ישנה גם ראייה מפורשת כי ההיתר לכבוד שבת הוא גם לשבת "שבתוך הזמן", עי' בש"ע סי' תקנ"א סעיף ד', לענין אם חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', שיש אומרים שכל השבוע נידון כשבוע שחל בו ת"ב, פסק "חזון מים" ה' ויום ו', והרי שבת זו הוא ממש תשעה באב, ועכ"ז התירו בע"ש לכבוד אות השבת.

(2) ומה שמשמע מן הפוסקים שלא הותר הגילוח בימי הספירה לכב' שבת (ורק התירו כשחל ר"ח או ל"ג בעומר ביום א'), זה מאותו הטעם שכתב המ"א לענין שבת של שלשה שבועות, דבלא"ה אין מסתפרין כל שבוע, אבל דבר שיש בו משום נוול, כוודאי שמוחר ומצוה לכב' שבת, כי אין ימי הספירה חמור מימים של אבל על חורבן ביהמ"ק.

(3) הרב בן ציון פריימן שליט"א הראה לי סמוכין מדברי חת"ס חיו"ד סי' שמ"ח שכתב שם (בענין חתן שנעשה אבל) וז"ל: ואי גילח עצמו ביום ראשון היה נראה דאסור לחזור ולגלח בחתן ימי המשחה מטעם רכתב המ"א סי' תקנ"א סק"ד דאפילו לכב' שבת אסור לספר מפני שבלא"ה אין אנו נוהגים לספר בכל שבוע. ומ"מ נ"ל, דאם מצטער או מנוול בזה אין להחמיר, דבלא"ה נ"ל עיקר דהמג"א וכל הפוסקים לא מיירי דק בתספורת הראש, אבל בתספורת הזקן הנהוג עכשיו ומצער הרבה ומנוול אותן מאד, מזה לא דברו ולא עלה על לבם, עכ"ל.

של לפניו פסק כרשב"ג דאינו אסור אלא אותו שבוע, ובענין שלאחריו פסק כר"מ, דרך עד התענית, ולאחריו אפילו אותו שבוע מותר. נמצא דאינו אסור אלא מתחילת השבוע עד ת"ב, ואם למשל ת"ב ביום ג' אינו אסור אלא יום א' ויום ב', ואם ת"ב בשבת, אז מותר בין לפניו ובין לאחריו. כן פסק רבא הלכתא, וכך נפסקה ההלכה בכל הראשונים.

הרי שדנו בגמ' אם לאסור התספורת כבר מר"ח, ונפסקה ההלכה כי רק אותו שבוע אסור, ולפניו מותר. וא"כ איך אפשר שבזמן אחרי התלמוד הוסיפו לאסור על זה שנפסק בפירוש להיתר, וכי חז"ל היו פחות דגישים לחורבן מדורות האחרונים? ואם חז"ל שקלו וטרו, ובאו לידי הכרה, אולי כי היא גזירה שאין רוב צבור יכולים לעמוד בה (וכדאיתא בב"ב ס:), איך אפשר אח"כ לתקן נגד מסקנת הגמ' "ושניהם לקולא".

ועי' בנוב"י מהד"ת אה"ע סי' ע"ט בענין צואת ר"י החסיד בענין נישואין בשמות דומים, שהוא מוצא כי חז"ל לא חשו לזה (הגם שהענין לא נדון בגמ') כתב בזה"ל: דע, תלמידי חביבי, ויהיו דברים אלו חקוקים על לוח לבך וזכרון הכלל הגדול, שאין לכל חכמים שאחר התלמוד רשות לומר דבר נגד התלמוד, והאומר לסתור קוצו של יוד מדברי התלמוד לא יחשב בכלל חכמי ישראל. ואמנם כשאנו מוצאים אח"כ מחכמי ישראל המוחזק בתורה ובריאה בלי ספק שכתב בספר דבר הסותר לדברי התלמוד, חייבים אנו למשכונני נפשין לתרץ דבריו שלא דבר רק לשעה וכו' עיי"ש, עכ"ל.

וע"כ נראה לי שגם במנהג של ג' שבועות — והובא להלכה רק בתור "מנהג" ולא בתור הלכה, מעולם לא רצו לקבוע זה להלכה לדורות נגד גמרא מפורשת, אלא רק "מנהג הנהיגו" לדורם ולשעתם, וכשתתננה הנסיבות, יתבטל המנהג מאליו.⁴

ועי' בב"ח סי' תקנ"א ד"ה כתב רשב"ם (דה"ה כלים חדשים אסור לתקן בשבת שחל בו ת"ב) בא"ד שכתב "ומפני שנראה כמוסיף על התלמוד שלא אסור אלא לספר ולכבס (בשבוע זה) לכן הביא ראייה מהירושלמי". הרי שג"כ התעורר שא"א לתקן דבר המובא בגמ' להיתר, בדברים כאלו.

ואין למנהג זה — שהוא הוספה נגד התלמוד — תוקף של הלכה קבועה שנגיד בה, כי אפילו יתבטל הטעם או ישתנו הדורות, לא נוכל לשנותו, כי אז היינו מהפכין את המנהג להלכה קבועה הסותרת דברי חז"ל.

ובענין ימי הספירה, הגם שלא נזכר בגמ' לא לאיסור ולא להיתר, אמנם דווקא מזה שלא נזכר, רואים אנו שחז"ל לא התקינו שום תקנה בזה. ואפילו אם נאמר, שגם בימי חז"ל כבר היה איזה מנהג סמלי של אבלות על מות תלמידי ר"ע, מכיון שלא נזכר זה בשום מקום, הרי דווקא ראייה שלא רצו לקבוע מנהג זה להלכה, אלא להשאיר אותו כמנהג יחיד. וא"כ איך אפשר שבימי חכמי התלמוד, שאחר מות תלמידי ר"ע "היה העולם שמם" לא רצו לתקן דבר של אבלות — ואולי רצו בזה להדגיש שאין תורה מתה ואם ישיבה אחת שממה, קמה מיד ישיבה במקום אחר — ואלף שנה אחרי כן, נעמוד אנו לשנות את ההלכה הנהוגה. והגם שוודאי ייתכן שהנהיגו המנהג בתקופה של רדיפות, שהיו דווקא חזקות נורא בימים של בין פסח לעצרת — ואין כאן המקום לעמוד על הסיבה שזמן זה גרמה — אמנם רשמית הלא המנהג בשביל מיתת תלמידי

4) ועי' ג"כ במג"א תר"צ ס"ק כ"ב בשם תשובות הרמ"א ד"אם נשתנה הענין מאשר היה בזמן הראשונים רשאים לשנות המנהג" ע"ש.

ר"ע, ואם חכמי התלמוד לא ראו על נכון לתקן תקנות אבל על זה, בטח שאין אפשרות לתקנם אחרי חתימת התלמוד, וכל מנהג שהונהג, נשאר בתורת "מנהג" שחלוי בנספכות הזמן.

וראים אנחנו שתז"ל טדם גזרו גזירה, שקלו וטרו מה אפשר ומה לא אפשר, עי' ב"ב ס: אמר להם (אחרי חורבן הבית) בואו ואומד לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, להתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא א"כ רוב צבור יכולים לעמוד בה, אלא כך אמרו חכמים, סד אדם את ביתו בסייד ומשייר בו דבר מועט. וצריכים גם חכמי כל דור ודור לחשוב היטב מה אפשר להנהיג ומה לא, ולא לגזור גזירות שאינם יכולים לעמוד בהן.